

БІБЛІЯТЭКА БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ

Кастусь Цвірка

Рэха дарог

Вершы

Мінск
«Мастацкая літаратура»
1982

БЕЛ 2
Ц 28

Рэдакцыйная калегія:

*Рыгор Барадулін, Ніл Гілевіч, Максім Лужанін,
Пімен Панчанка, Максім Танк*

Ц **7040311** **143-82**
4702120200
М 302(05)—82

Афармленне. Выдавецтва
«Мастацкая літаратура», 1982 г.

* * *

Як непазбежна льецца
Вада жывая — Час!
Яшчэ ж мы ўчора, здаецца
(Не прызнавалі нас?),

Насілі — разам з краем —
Празванне «малады».
А ўжо — глядзі — збіраем
У зборнікі гады.

Як вехі — даты, даты.
Гады тасую, рад,
І вершы, як салдаты,
Выстройваюцца ў рад.

Байцы святла, любою
Пагодай, першацвет,
Ішлі на поле бою —
На поласы газет.

Няслі з сабой ад стрэхаў
Зямлі трывогі-сны,
Дасюль жывое рэха
Бяды людской — вайны,

Усё наведаць праглі:
І горкую, без слоў,

Жальбу удоў, і скаргі
Закінутых палёў.

І людзі ў строфах неслі
Пах лесу, дым расы,
Звон жніва, роднай песні
Жывыя галасы.

А з імі, з казкай красак —
Жыцця ў радках стае! —
Няслі й памылкі часу,
А часам — і свае.

Зару зямлі трублі.
Бывала — неўпапад.
І, як салдат, іх білі,
Любілі, як салдат.

Пазналі, і не скупа,
Яны — не падаць ніц —
І вастрывню і тупасць
Рэдактарскіх нажніц.

Ды хоць смелелі раны
І кліч часамі глух,
А ўсё-ткі ветэраны
Свой захавалі дух.

Дык ці ж у новым часе —

Шумі, жыцця прыбой! —
Ляжаць ім у запасе?
Ізноў — у бой!
1978

Я З ТОЙ КРАІНЫ...

Я з той краіны, дзе рвуцца з долу
Тугія стрэлы хвой карабельных,
Дзе, белагрудыя, над вадою
Стаяць бярозы, як каралевы.

Там пушчы — заблудзішся.
Толькі па зорах,
Па сцежках зубрыных знойдзеш дарогу.
У рэках сонных, у цёпрых азёрах
Там ходзяць і сёння акунь ды стронга.

Я з той краіны, дзе ўранні жанчыны
Браць лён ідуць як адна, хаўрусам.
Глядзі ды любуйся: воч золак сіні
Ды рэчкай з-пад хуст — валасы бела-
русся.

А хлопцы там — сокалы.
Дзень у хлопцаў —
На зрубках звонкіх, на дрогкіх машынах,
А вечар — пад ручкі вядуць да варотцаў
Пявучых сябровак сваіх з вечарынак.

Я з той краіны, што ў век беспрасветны
Ясны прамень нарадзіла — Скарыну
І песню для славы дала сусветнай
Адаму Міцкевічу — роднаму сыну.

З краіны, дзе Каліноўскага слова
Лес гнеўных кос на цара ўздымала,
Дзе голасам чыстым у час суровы
Зваў з цемры люд свой Янка Купала.

Я з той краіны, што ворага стрэла
У сорак першым не як рабня,
Што ўся — ад неба да неба — гарэла,
Бы свечка, тысячаю Хатыняў.

Там месца нідзе не знаходзілі каты
Ад куль партызанскіх і ад гранатаў.
Былі ў партызанах там дрэвы і хаты,
Была ў партызанах сама зямля там.

Я з той краіны, дзе ліпень купае
Зару ўсю ноч у ставах птушыных
І дзе стагоддзі агнёў купалля,
Чырванакрылых, не патушылі,

Дзе песню новую да небакраю
Нясе маладоць па шляхах вясновых
І плешча мора — вечна жывая,
Мая беларуская звонкая мова!

1967

ПЕРШЫ КРЫК

Ау, айкумена!¹
Каметай
рассек я сцяну нематы.
Ад бабчыных пальцаў вось гэтых
і да нябёс ясныты — зычны мой крык.
Гэта — продкаў
спрасаванья галасы.
Ау, айкумена!
Глотка мая перапоўнена
(«Сын!»).
За вокнамі — ходзяць вёдры...
Рыпяць па сяле жураўлі...
І дзядзька ў белай кашулі
(ён вёз паўз платы канюшыну з Альхоўкі)
каня ля вакна прыпыніў...
Я — з самага ціхага краю
(замарудзілі й рэкі там бег).
Ау, айкумена!
Гукаю
галасамі радзімы цябе!

1973

¹ Айкумена — населеная частка Зямлі.

* * *

А мы і не бачылі пгчасця,
А мы, як ваўчкі, былі
Такія яшчэ віхрастыя
На зраненай нашай зямлі.

Адно было ў нашых марах,
У зрэнках дзіцячых, у снах:
Святога амаль, з прыгаркаю
Хлеба жытняга пах.

Вясны ручаямі звонячы,
Адкрыты — дзе плот, дзе брод?
Ішоў і горкі і сонечны
Пасляваенны год.

Ці помнім хоць мы, як маткі
Уздыхалі штогвечар не раз,
Слязу выціраючы ўкрадкам —
Чым пакарміць бы нас?

Удовы вайны Айчыннай,
Глядзела з надзеяй на іх
Уся краіна ў руінах
І вочы іх дзетак малых.

Так рана ў матак лажыліся
Каля вачэй кругі!

Ды зноў яны рвалі жылы,
Упрагаючыся ў плугі.

Ды зноў зляжалыя глыбы
Варочалі — плач не плач.
Як яны біліся, рыбіны,
У сетках тугіх
нястач!

А скаргі на ўдовіну долю
Дамоў, у падушку няслі —
Усё яны пераадолелі,
Усё, што трэба, змаглі.

Стаіўшы боль свой глыбінны,
На лямках з разрухі ў той час
Выцягнулі ўсю краіну
І выгадавалі нас.

Мільгаюць дзесь каля Вегі
Зорныя караблі.
З рук матак нашых, я ведаю,
Старт свой яны ўзялі.

1974

* * *

Не сцерці мне з памяці дзень той,
Як выйшаў з маленства ў шлях я.
Быў клён у барву адзеты,
Аблокі раллёю пахлі.

Я нёс у руках, на рэмені,
Блішчастыя першыя боты.
Да станцыі плечы грэў мне
Праз торбу духмяны бохан.

Звінелі косы на Крушні,
Каровы рыкалі за Талам.
А сцежка, дажджом прыцярушаная,
Конікамі стракатала.

Выходзіла сонца з аблокаў,
Гарэў небасхіл пажарам.
І дзесьці на дне глыбока
Песня ў сэрцы ляжала.

1960

ТАКІЯ СЭРЦЫ Ё НАС

Такія, мусіць, косці ё нас —
Нам у пуху не спіцца,
Такія, мусіць, ногі ё нас —
Нідзе нам не сядзіцца,
Такія, мусіць, рукі ё нас —
Ніяк ім не стаміцца.
Ім трэба муляцца, касцям,
У цягніку на дошках,
Ім трэба пыльны стэп, нагам,
Змяраць ушыр і ўдоўжкі,
Ім трэба лёд прабіць, рукам,
Скалу здрабіць на крошкі.
Хай проста ё вочы дождж і гром —
Не змусіш нас згінацца,
Хай рантам цела зморыць сном —
Не будзем мы хістацца,
Хай заінее нават лом —
Мы не распчэпім пальцаў.
Такія, мусіць, рукі ё нас,
Такія, мусіць, ногі ё нас,
Такія, мусіць, косці ё нас...
Такія сэрцы ё нас!

1957

ПАЛАТКА

Мы ведалі: не будзе тут і блізка
Такога інтэрната, як у Мінску.
На голым месцы расхінулі скатку,
І сярод стэпу — вырасла палатка.
Хай барабаніць лівень па брызенту,
Мы нібы ё інтэрнаце зноў, студэнты.
Няхай няма у ім шырокіх вокан,
Ды люк адчыніш — бачна ўсё навокал,
Хай замест ложкаў нікельных — бароны!
А пасля працы спім тут, што бароны!
Калі ж — бывае! — ё чамаданах пуста
І на палатку — хлеба пара лустаў,
Дык гэты хлеб нажамі мы бясслоўна
На трыццаць два раты падзелім роўна,
А вечарам, забыўшыся аб скрусе,
Пяём брыгадай, як ляцелі гусі...
Хай стэп кругом, а ўсё ж скажы мне, браце
Ці ж мы не у сапраўдным інтэрнаце?

1957

ХЛЕБ

Я толькі-толькі з Казахстана,
Спыніць, не знаю, позірк дзе б:
На ўсіх прылаўках ён, духмяны,
З пякарань мінскіх свежы хлеб!

Стаю, гляджу, і дзіўна неяк,
Як проста ўсё, каля латка:
Дастаў руб сорок сем капеек,
І бохан цёплы — у руках!

А мне на памяць раптам прыйдзе
Нядаўні неспакойны лес...
Ці ж не за гэтым хлебам тыдзень
Мяне цягнік на нарах трос?

Не праз яго ж у стэпе хіба
Каля Табола, у разліў,
Дзень да цэнтральнае сядзібы
Я гразь вяснову мясіў?

А на таку ў гарачым жніўні,
Калі ударыў дождж густы,
Садраўшы з плеч плашчы, ад ліўня
Укрывалі цёплыя бурты.

І краўся здрадны сон пад вейкі,
Як мёрз я ў посвісце завей...

Мой хлеб каштуе не капейкі,
О не! Ён значна даражэй!

1957

* * *

На той зямлі, дзе ў зорны час
Пакінуты маленства вёслы,
Каторы год без нас, без нас
Па колкіх броўках
 ходзяць вёсны.

У вольных вольхах зноў і зноў
Цвітуць ясныткі і таўкачыкі.
За табунамі туманоў
У асацэ нясуцца качкі.

Мы —
 ці даруюць нам палі? —
Зрасліся з горадам, як з ценем,
І часта — парасткі зямлі —
Не тое робім, што хацелі б.

Ды помніць сэрца плыт і плут,
Высокі жнівень, свет пясчаны...
Сячы ж аб дом —
 па шку, па тлу
Вясновы лівень ачышчальны!

1962

* * *

Калі над горадам усходжваецца непагода,
зрываючы з паважных дзядзькоў
капелюшы —
гэй, пераймі там, сябар! —
Калі яна між дамоў шалее,
дзеркачом завірухі
змятаючы людзей з тратуараў
за дэрмацін дзвярэй,
 дзе аж трашчаць ад нагрэву
Трубы цеплацэнтралі,—
Я думаю пра вас, землякі,
зялёнадуброўцы.
(Вы на чорнай — зімою белай — зямлі,
якая адкрыта перад усімі зорамі і вятрамі,
як жылі, жывяце,
безабаронна й нязрушна,
як дрэвы.)
Бачу Вас, дзядзька Белы.
Які пісец гэтак твар Ваш маршчынамі
скрэмаў?
Па іх, як на пісьмёнах,
Я пра лёс Ваш чытаю.
Вось гэта расказвае пра вайну
мікалаеўскую
(колькі асколкаў і куль ляцела на Вас,
каб змяшаць Вас з зямлёю!).
Гэта — як хлеб Вам даваўся

(за пот, што Вы пчодра лілі на палі,
плацілі Вам працаднямі,
пустымі, як абмалочаныя каласы).
Гэта і гэта — пра Вашых сыноў,
Алёшу і Юзіка,
якія ўсё яшчэ не прыйшлі
з 41 года...
Бачу Вас, Ясь Дубовік.
Вы скора справіце сваё 80-годдзе,
а ідзяце яшчэ з віламі на Канаву —
вяршыць стагі свайго чарговага лета.
Колькі Вы скідалі іх за жыццё?
Каб гэта раптам сабраць з усіх лет
Вашы стагі,
быў бы, напэўна,
найвялікшы ў свеце горад стагоў!
Бачу цябе, Аркадзя Азанаў.
Помніш,
ты ўсё мерыўся з'ехаць з Зялёнай Дубровы
(«Не было і не будзе тут парадку!») ?
А зараз, відаць, раздумаў:
куды ні пайдзі, чуваць, як чмыхае
сінім дымком твой трактар,
ад якога цябе не адцягне і жонка,
вячэраць гукаючы...
Бачу Вас, стары Галяш,—
самы першы ў вёсцы грыбнік,
казачнік і сейбіт.
Прыпадаючы на адну нагу,

Вы ідзяце па дымнай раллі, прама на
ранняе
сонца.
І жменя за жменяй — бераце з лубкі
і сеце, распускаючы залатым веерам
перад
сабою,
жыццё.
Бачу Вас, Антон Цвірка — вялікі пчаляр
(на ўсіх вакольных дубах
звіняць пчоламі Вашы калоды);
Вас, Бэрнусь Паўловіч,— скрыпач-чараўнік
(колькі пччаслівых слёз
выбраў з сэрцаў людзкіх Ваш смык!);
Цябе, Сымон, конюх-філосаф
(я цябе вышэй бы паставіў за многіх з тых,
хто выседзеў нават гробухі
доктарскіх дысэртацый);
Вас, цётка Хрыстына,
найлепшая з лекарак, якіх я ведаў
(як рукой, здымаюць хваробу ў дзяцей
Вашы незразумелыя і такія
ласкавыя словы!)...
Няхай некаторыя з Вас даўно
параць ужо на жоўтым пагосце косці,
але для мяне вы заўсёды жывыя,
мае землякі.
І пра кожнага з вас,
калі ў мяне хопіць сілы і таленту,

я напішу яшчэ — абавязкова! —
па самай светлай паэме.

1966

ЧАТЫРЫ ВЯТРЫ

Маёй маці

I

Я абганяю бульбу —
яна пабялела на сонцы.
Плуг, быццам човен у хвалю,
у глебу міжраддзя нырае.
Плыве ў чарназёме лёгка,
чыркне аб камень знянацку і зноў
у пухкай зямельцы тоне.
Іду ды іду баразною.
Над соткамі — мроіва ноўдня.
Я дома, у мацеры, босы.
Жаўранкі ды зязюлі.
Патузваю толькі лейцы —
каб корч не вывернуць раптам...
Пад майкаю вецер ходзіць,
ступня па зямлі ступае...
О, як гэта проста —
за плугам ісці баразною.
О, як гэта мудра —
за плугам ісці баразною,

II

Цэлае лета бясконца палі
пячынкай кожнай
сонца пілі.
Яно ў насенні брадзіла, гуляла,

сонца,
светлымі парасткамі прарастала,
сонца...
Цяпер па зямлі скрозь — зірні — шугае
сонца,
з раніцы людзі гуртом убіраюць
сонца:
сыплецца ў бункер
жыта струменем — сонца,
падае яблык,
увесь у праменні — сонца,
на градах
лісцё качаны раскрылі — сонца,
вазы агуркоў,
памідораў скрыні — сонца.
Сонца, сонца, сонца...
Гляджу, як грузяць на грузавікі
сонца,
вязаць на пыльныя бальшакі
сонца.
Хутка запоўніць усе гастраномы
сонца,
яго разбіраць па кватэрах ў момант,
сонца.

III

Заўчора да дня
над Анцінымі вязамаі
гусі праляцелі —

туды, на Зазер'е.
А сёння сыплецца —
на дровы, на пералазы
снег —
белае пер'е.
Маці адставіла ўбок даёнку,
глядзіць за шыбы нямыя:
снег
накрывае
марляю тонкаю
гароду
груды грубыя.
Зіма...
Няўжо гэта праўда,
што ўжо яна
на дварышчы?
Во рукі ж гараць яшчэ —
не даць ім рады —
ад асакі ды іржышча.

IV

Сакавік, а да соку —
далёка:
пад бярозай —
сумёт па плот.
Мне ж даводзіць сарокі сокат:
снег не снег ужо,
лёд не лёд.
Цэлы дзень сёння маці ля арфы:

прыадчыніш акно —

гуд і гуд.

Толькі ў поўдзень, ад сонца яркі,
сціхла.

Цокаюць кроплі аб грунт.

Чую крокі ля вокан: маці!

Ледзь у хату — і да вады.

Пылу, пылу на хусце — памацай,—
астануцца пальцаў сляды.

Ёй прылегчы б, ды хіба ж захоча:

палівае расаду,
зноў, зноў,

і расказвае: хутка адскочыць
на балоціне чорнагалоў.

Твар свіціцца.

І нават маршчыны

зніклі некуды, як адна.

З-за нябачаных далячыняў

зноў у вёску прыйшла вясна.

1964

ПРА СТАРУЮ АДЭЛЮ

На душы ў яе сёння —

нядзеля:

Ладзіць градкі

старая Адэля.

Пускае ў разорку з пальцаў,
як жывое, насенне —

Буракоў ды гуркоў
сем'і.

А казалася ж мне ўвосень
(сядзела з кійком яна каля хаткі),

Што не трэба ўжо будуць
ёй градкі.

З усім яна разлічылася
тут, на свеце —

Работу ўсю парабіла,
дарогу дала дзецям.

Цяпер аж самой няёмка —
ад яе ж ніякага толку:

Хлеб пераводзіць
толькі.

Даўно сабралася
ў найдалёкую Адэля дарогу:

Восем дзсяткаў на свеце —
ні мала, ні многа.

У куфры ўсё ўжо да смерці
ў Адэлі падрыхтавана:

І сарочка, і андарак, і хуста,

і грошы на пахаванне.
Толькі смерць затрымалася нешта
за небасхілам —
Зноў не прыйшла па Адэлю,
зноў на яе забыла.
Зноў, нібы падарунак —
вясна ля прыселля...
Ладзіць градкі
старая Адэля.
Раўняе граблямі іх,
разоркі значыць рукою,
Як і гэта зямля,
счарнелай такою.

*

Нідзе не была ў свеце Адэля,
цягніка не бачыла нават —
Тут, у сяле, ішоў яе век:
на тым унь грудку за канавай.
Як дрэва, на месцы адным
расла і старэла
ў дзён завірусе.
Тут, у тумане,
усе яе вёсны —
як гусі,
Цэлы век свой Адэля
толькі і знала,
што ў зямлі гэтай корпалася:
садзіла, палола, жала.

Як пчала, шчыравала
ад рання да цёмначы,
рукамі сваімі парэпанымі
хлеб здабывала надзённы.
Так, не была яна ў свеце,
ды толькі хлеб яе гэты,
Як жывы, абышоў
мо паўсвету.
Так, мала хто ведаў Адэлю,
(а сёй-той нават
знацца б з ёй грэбаваў),
А вось хлеб яе добра ўсе ведалі,
ніхто яго ад сябе не адгрэбваў.
На хлебе Адэліным тым
раслі і вышыні свае бралі
мантажнікі і вышыннікі,
акадэмікі і адміралы.
Утрымліваліся на ім,
працуючы бесперабойна,
міністэрствы і ведамствы,
фабрыкі і філармоніі.
Хадзілі станкі ўверх-уніз з ляскам
Адэлін хлеб,
Пісалі ракеты космасу казку —
Адэлін хлеб.
Як пупышка вясной,
на Адэліным хлебе
развівалася —
пад гром авацый —

Цывілізацыя.
Калі, звар'яцеўшы,
 круціў пад небам
 віхар вайны пякельны,
І тады не сышла з бацькоўскай зямлі
 (утрымалася ж неяк!)
 Адэля.
Не, не была партызанкай Адэля,
 але без Адэлі
Што б яны, партызаны,
 елі?
Усе брыгады, усе злучэнні
 (якія пра іх складаюць паданні!)
Былі
 на яе ўтрыманні.
А пасля вызвалення
яна
з тых жорсткіх руінаў
Уздымала з усімі
 краіну.
Недаядала сама,
 ды на хлебе сваім
 дзяржала
Адэля
 дзяржаву.

*
Жанчыны зямлі нашай!
 Краю ўсяго герайні!

Складаць бы пра кожную з вас
 паэмы ды гімны!
Хай ганаровых званняў
 не шмат хто з вас удастоены,
Ды ўзнагарод найвысокіх
 усе вы дастойныя!
Каб усіх вас, як трэба, адзначыць,
 каб выдаць усе, што вы заслужылі,
 медалі,
У зямлі б не хапіла, напэўна,
 металу!
Толькі на што вам медалі?
 Не думалі вы пра славу:
Рабілі — і ўсё —
 сваю будзённую справу.
Найлепшая з узнагарод
 для вас
 (скажыце ўсе вы пра тое):
Добрае слова
 людское.

*
Дажываюць свой век
 жанчыны нялёгкае долі,
Даручыўшы работу сваю
 трактарам ды камбайнам у полі.
Самі ж на градках капаюцца
 ці — да пенсіі сціплай даробак —
Падмятаюць вуліцы ў горадзе,

выстойваюць у гардэробах.
Убачыш іх — пакланіся,
з павагаю распытай
пра вялікі іх шлях за плячыма,
што супадаў са шляхам цэлага краю
Яны —
гісторыя наша жывая.

1978

ДЗЯДЗЬКА АДАМ

У вёсачцы нашай некалі жыў дзядзька
Адам.
Казалі, і птушкі ніколі не зачпіў дзядзька
Адам,
Касіў, поле араў, баранаваў дзядзька Адам,
Сыноў і дачушак малых гадаваў дзядзька
Адам.
Век прахадзіў між знаёмых палёў і лясоў
дзядзька Адам,
А паміраць аж за трыдзевяць земляў
пайшоў
дзядзька Адам.

1974

* * *

Людзі — зоркі:
запаляцца ў свеце,
Замігаюць навакол, зазіхцяць
І, колькі трэба, Зямлі пасвецячы,
Скоцяцца зноў
з небасхілу жыцця.
Глянеш — усе, як адна, над сусветам,
А падыдзі да іх,
зблізку зірні —
Кожная — сонца альбо планета,
Поўная верб,
азяродаў,
зарніц.

1963

* * *

Такую падзею
мы праглядзелі:
Шпакі прыляцелі!
Дазнаўся пра гэта я ў дрогкім трамваі
ад дзвюх,
з бітончыкамі малака ў руках цётка.
От як!
Дзеці зямлі, гэта ж — дзіва! —
жывём мы ўжо
Без перасвісту шпакоў,
што некалі першымі нам абвяшчалі
вясну,
Без крыгалому чаканага на рацэ,
што досвіткам белатуманым
будзіў увесь свет
самаю мірнаю з кананад,
Без паху раскрытай плугам раллі,
якую,
зляцеўшыся з усяго наваколя,
абходжвалі шумна гракі,
Без рос на траве
(ці помнім хоць мы,
калі ступалі па іх апошні раз
босай нагой?),
Без празрыстасці бярозавіка
(як гулялі ў ім сонечныя зайчыкі,
калі мы неслі яго ў слоіках

з бязлістага ўзлеску!),
Без перапёлчынных ранкаў,
Ясных заранкаў,
Без красавання жытоў на зямлі,
Без налівання,
Без светлага мігу таго,
калі, вылезшы пагрэцца на сонцы,
абсядаюць усе лазнякі ваколіц
такія рахманья коцікі,
калі выпырхваюць рантам з пупышак
бяроз
вясёлыя выраі лісця,
калі зацвітаюць на волі пралескі,
сон,
святаяннік,
крушына...
Што з намі робіцца?

1979

САНЦАХОД

Быў нада мною Заг.
Да неба нос задзіраўся
у бюракрата Зага.
О, як пільна сачылі
Загавы вочы-шылы,
Каб хадзіў я
толькі па яго інструкцыях,
Без зігзагаў,
Каб слова яго
(гаворачы, ён глядзеў
з высокай сваёй вышыні)
я лавіў на ляту,
Каб моўчкі, ківаючы галавою —
але, але! —
выслухоўваў я любую яго лухту,
Каб я забываў на сябе,
каб рабіў толькі так і так,
Каб перад ім —
о, ён вялікі у гэтым свеце! —
поўзаў я, як чарвяк.
Ды я не думаў яму паддавацца,
Выкручвацца і згінацца.
Я нёс —
мае права! —
Яму ўзубы
заяву.
Пытальнікам вылупіў вочы.

Так, я штатнае месца
па ўласнай ахвоце
вызваліць мушу.
У павучыную сетку вачэй
хай ловіць іншую муху!
Нада мною ж будзе ад сёння
Справядлівейшы самы загадчык —
Сонца.
За яго настроем
толькі і буду сачыць дзень за днём,
як сланечнік.
Аднаму яму
буду я падпарадкавацца
вечна.
Зялёная Дуброва — яго абход.
Сонца ніколі яе не мінае.
Тут будуць маімі —
кожны яго узыход і заход,
яго лясы і ўраджаі,
Яго — пад Ласінай балоцінай — клік,
яго арахі за Падліп'ем,
Яго раўкі,
Яго метлюкі,
яго салавей у ліпе...
Тут буду я жыць.
Журавель — у зары.
Старыя засаўкі ў лопуху.
Тут некуды ў зоры
гадоў вятры

нясуць нашу хату, як лодку.
Даўно нас выветрыла з яе,
не знаю, якой залевай.
Як птушкі з гнязда — хто куды —
разляцеліся мы
па голлях жыццёвага дрэва.
Устане маці.
Месяца грай.
Клятчастымі коўдрамі
ложкі засцелены.
Дзеці! Дзеці!
Гукай не гукай —
толькі вецер за сценамі.
Сышлі
(цяпер адно пісем чакай).
Што ж, не было тут дзецям разгону.
Пайшлі па свеце шукаць свой хлеб,
сышлі з дому.
У вушах — галасы, галасы.
(Пяцярых, без бацькі —
бацьку забрала вайна —
нас выхавала маці.)
У кожнага зараз галінка свая —
абжывай ды мацней трымайся.
.....
З далёкай вандроўкі
(Вы калі-небудзь бачылі,
Як ходзяць Гончыя Псы, Андрамеда і
Рыбы?)

Вярнулася сёння Сонца
да лагоў Зялёнай Дубровы.
Яго пракакаліся тут.
Захапіў без яго усе землі Мароз —
акупант гэты люты,
Зачыніў прыроду на свае замкі,
спыніў усяго жывога токі.
Жахнулася Сонца:
як апусцелі яго,
багатыя на расліннасць, надзелы!
Дзе надзяваліся птушкі?
Куды пазнікалі мядзведзі,
вавёрккі і вожыкі?

Працёршы воблакам твар
(начавала Сонца за Гальм Балотам)
узялося яно за працу.
Небам, небам — пайшло адмыкаць
(якія светлыя і бездакорныя ў яго
ключы!)
зямлю-маладу са срэбнай цямніцы.
Выпусціла — ну ж і вясёлы лес! —
лісце бяроз і калін
з цесных пупышак-каморак,
Вольную волю дала траве-мураве,
крапіве — ля платоў,
дурнап'яну, чабору.
Дачуліся птушкі ў сваёй эміграцыі
пра высокае шэсце Сонца,

Ляцяць — паспробуй спыні тыя крылы! —
да мілых бацькоўскіх дуплянак,
да купін сваіх і соснаў.
Злятаюцца (колькі крыку і гаму!)
жаваранкі і шпакі,
удоды, гусі, заранкі,
Ластаўкі, качкі, зязюлі, буслы,
кані і кананлянкі...
Дадому! Дадому!
Да тумановага краю!
Хаджу я пад небам — нашай сіняй
страхою, —
і — вырай за выраем —
іх сустракаю.
Бо і сам я — гэтка ж птушка.
Правільней, я не ведаю, хто я.
Завяла мяне сцежка-вілюшка
У няведамья травастой.

Што за вербачкі там, ля даліны?
Ці не вы гэта, Перавалокі?
О як ціха! У гуле чмяліным —
Толькі я ды аблокі.
.....
Тут усё душу маю гоіць.
Гай — хвоі вечным спакоем
і карою сіняй асін —
гоіць;
Караністая сцежка

(унь прабягае па ёй мурашка
з рыжай хваёвай іголкай)
гоіць;
Божая кароўка, што з неба ўпала
мне на рукаў,
(андрэйка, андрэйка,
пень ці калода,
дождж ці пагода?)
гоіць;
Бясмертнікаў і павоў лапінка
на леташняй пасадцы сасны
(тут рай матылям і яшчаркам)
гоіць;
Трыпутнік і лебядка,
васілёк і зялёнае жыта
над глухой баразною
гоіць.
Поле маё — гоіць,
Дарога — гоіць,
Неба — гоіць.
(На душы маёй — раны, раны.
Мусіць, таму,
што дала мне маці душу,
танчэй ад мембраны.
О, хто яе не чапаў,
не рваў яе абцугамі!
О, хто яе не таптаў,
не лазіў па ёй з нагамі!)

Сёння ўсё, нават паветра маёй Зялёнай
Дубровы,
душу маю
гоіць.
А найлепей за ўсё
самы стары і самы выдатны на свеце
доктар —
праца любая —
гоіць.

.....
...
Я — успомніў сябе.

Я ж — сялянскі дзяцюк.
Якая моцная ў мяне рука!
Ляціць па вёсцы — цюк, цюк! —
Стук майго малатка.

Як гуляю, раблю. Праца — дар.
(А здавалася, што ўжо зусім я ў паперах
зачах.)
Як хораша жыць. Я — гаспадар.
Я сам расту ў сябе ў вачах.

.....
....
Потым ускіну на плечы касу —
У траву, у расу
Панясу.
Сілай мераючыся,
Стану з дзядзькамі вясковымі ў рад,

Рад.
Недзе там, за Канаваю,
Не затоптаны мо, як след,
Стыгне мой след.
Колькі там пабывала вятроў,
Праляцела снягоў!
(Паспрабуй злічыць!)
Толькі радасць дзядоў,
Што свой хлеб
Мазалём здабывалі,
Я не здолеў забыць.
За шмат год не прыжыўся
(мо гэтка падвой?)
Я на глебе другой.

Што рабіў я,
не ведаў,
нашто я раблю.
Я любіў
і не ведаў,
ці праўда люблю.
Галава ўжо была
у мяне — не мая,
І рука мая —
не мая.
Я не ведаў,
дзе я,
Дзе —
не я.

Павуціну,
што, быццам бы кокан,
мяне пачала аплятаць,
Я рапшў разарваць!
Абзіманчык, свяці,
ліст, спявай на вярбе —
Я вяртаюся
да сябе!

Намянташу касу,
абатру расой
І пайду —
адхінайся, шырокі мой луг! —
Паласой,
Паласой.
Буду кідаць, як вежы, стагі,
буду поле, што пахне дажджамі,
араць.
Буду кожны свой дзень
(што нясуць жаўрукі),
нібы свята,
страцаць.
Тут, пад Сонцам маім,
у вялікай сяўбе,
Адшукаю сябе!

1972

ЧОРНАЯ СКІБА

З-пад плуга твайго — убачыш здалёк
Па полю наўпрост, за сялібай,
Плыве і пакорна кладзецца набок
Чорная скіба.

Чорная скіба! Пара — дымком.
Як хлеб, які на жары быў,
Ляжыць пад воблакам-ручніком
Чорная скіба.

Яшчэ нават продак продка твайго
Варочаў яе і раскідваў.
Зведала безліч і сох, і плугоў
Чорная скіба.

Колькі паэтаў, будаўнікоў,
Вучоных (усіх не злічыў бы),
Як маці, карміла спакон вякоў
Чорная скіба.

Аснова асноў, без яе чалавек
Да зорак дайшоў бы хіба?
Таму і спяваю я песню табе,
Чорная скіба!

1962

ЗЯМ ЛІ ПАТРЭБНЫ ПАЭТЫ...

Зямлю — не ашукаеш:
у складках-скібах яе —
Вякоў незлічоных мудрасць.
Над чорнымі грудамі
лёгкі
туман, як кастрыца.
Выслухвае хмаркі зямля,
капілярамі ўсімі адкрытая.
Яна, як дзяўчына,
чакае кагосьці, чакае.
Старая, як свет,
і, як лотаці цвет, маладая.
Нявеста найбагацейшая,
не змераць яе пасагу:
Нязведаны скарб у сховах
замкнула яна да часу.
Не кожнаму толькі рада
Аддаць яна ў рукі ключы
ад заповітных складаў.

Зямлі патрэбны
не трактарысты,
не ўчотчыкі,
не палольшчыкі,
не дырэктары.
Зямлі патрэбны —
паэты,

Якія

ёю жывуць і дыхаюць,
аб ёй, як аб маці, дбаюць,
Якія,
перш чым з плугам прайсці,
думкамі
яе саграваюць.
Яны яшчэ ў снежні снежным,
калі за хатамі свет увесць белы,
У галаве
раўнютка ўзаруць яе і
прабарануюць!
Яны яшчэ ў лютым лютым,
калі замятае снег зоры,
Кожны палетак засеюць
зярнят золатам.
А потым зноў яго перасеюць,
і не раз,
а разоў, можа, дваццаць ці сорок.
І доўга думаць будуць,
дзе жыта пусціць, дзе проса,
куды колас вось гэты
Паставіць звінецць...
Адным толькі ім, паэтам
(сапраўдным, не вершاپлётам),
рада
Аддаць зямля ў рукі ключы ўсе
ад залатаносных складаў.
Тых жа, хто да яе прыходзіць,
каб выпрацаваць мінімум,

каб не адрэзалі соткі,
каб атрымаць рублі ў касе,
Зямля не прызнае...

1966

* * *

Вось ізноў — праз безліч гадоў! —
у руках маіх простая пуга сырцовая:
я пасвіць каровы ганю
(Што ж з таго, што на імя мае
навешана тытулаў розных вучоных).
Сонца яшчэ не прыйшло на зямлю.
Але яно недзе ўжо блізка:
пабялела на ўсходзе унь неба,
вераб'і прачнуліся ў бэзе,
І певень, першы саскочыўшы з седала,
шукае курам на двары пачастунак.
Каровы, вытураныя жаночымі кухталямі за
брамы,
стаяць сярод вуліцы,
выцягнуўшы ўперад галовы,
І сонна жуюць сваю жвачку.
Я доўга хаджу ад адной да адной,
пакуль не скранаю нарэшце іх з
месца.
Цячэ па вуліцы статка рака.
На выгане яна разліваецца ва ўсе бакі.
Цяпер на планеце адзін толькі гук —
скубуць каровы расяную мураву!
(І што я рабіў дагэтуль?
Для чаго разменьваў свой,
і без таго скупы, век?)

Булькоча ручай недзе на дне зарослай
канавы
(Мусіць, трапіўся камень яму на шляху.),
Зялёная жабка, скокнуўшы неўпапад,
застыла ў мяне ля нагі
(думае, што я не бачу яе між травы),
Разгалісты дуб, не надта стары,
але з чорным дуплом унізе,
(і ў каго падымаецца рука тут класці
агонь?)
Яшчэ зусім не прачнуўся:
не зварухнецца на ім
нават ліст.
А ў небе, узляцеўшы з зялёнага цёплага
жыта
і ля хмаркі суняўшыся, як
верталёт,ік,
Запеў — такую старую,
знаёмую і такую новую песню
жаўранак —
шэрая птушачка палявая.
А мо гэта зусім не жаўранак?
Мо гэта сэрца само
песню бацькоўскаму краю спявае?

1973

СЦЕЖКІ М АЛЕНСТВА

Там ліпы як ліпы і вербы як вербы —
Растуць як хочуць пад вольным небам.
А сцежкі тыя, палявыя дарогі
Праптоптаюць самі людскія ногі.
І салавей там не ў клетцы — вольна
Пяе салаўісе ў цёмных вольхах.
У ясным тым свеце — ў нябыт ён не кануў!

—
Ніхто не хавае за пазухай камень.
Усё ў вачах там напісана шчыра,
Там два на два — заўсёды чатыры.
Там чорнае — чорнае, рыжае — рыжае,
Слуп ёсць слуп і грыжа ёсць грыжа.
Там з нараджэння жыве ў мяне маці —
Садзіць картоплю, сее макі,
Ідзе («хоць каня брыгадзір калі дасць») у
поле:

Кланяецца буракам,
Прарэджваючы ды праполваючы,
Лён бярэ на загоне, між двух палікаў —
Не зарасла хаця б яе «пайка».
А вечарам дома — толькі ўпраўляйся —
працы:

Гарбузнік сячэ для свіней
(«ненажэры, каб на іх пранцы»),
Агуркі палівае, куранят частуе крупую,
Каля печы круціцца з чапялюю...

Усе вяскоўцы мае
(хто час ліхалецця не помніць?),
Як шклянку, дзень свой працаю поўняць.
Даўно яны ведаюць, знаюць, як трэба,
Колькі каштуе скарынка хлеба.
Там са стала (не думайце, што з-за
грошай!)
Ніколі не скінуць над ногі крошак.
Па сцежках тых родных так ходзіцца
лёгка:
Там хочацца лётаць, з рэхам галёкаць.
Там можаш грому смяяцца вясола,
Пусціцца па лужынах над вясолку.
Там ходзяць — к ночы — туманы нячутна,
Пад ногі сцелецца лістам трыпутнік,
Святляк запальваецца за гародамі
І мак таўкуць камары — на пагоду...
Мы ж сцежкі маленства чамусь забываем,
Сябе ад сябе — дзівакі — адрываем.
Душу пашу губяць з узростам наросты:
З'ядае яе кар'ерызму кароста,
Смоўж зайздрасці смокча і смокча
штоночы
Ці шашаль нажывы ушчэнт яе точыць.
Сцежкі маленства, сцежкі маленства!
Вы — лекі ад розных людскіх калецтваў.
Па вашай траве, па вашых росах
Часцей бы ступаць нам нагою босай,
Часцей бы да вас нам усім прычашчацца,

Ад броду ўсялякага ачышчацца.
Лячыцца вашых крыніц чысцінёю
Ды матчынаю сязою святою.

1967

* * *

Я праўду шукаў
У кнігах трох знаных вучоных.
Браў першага.
У жыццё маё гледзячы,
нібы ў люстэрка,
Ён на дзвюх сотнях лістоў даводзіў,
што белае — гэта не белае.
Чытаў я і верыў:
Праўда!
Браў другога.
Ён лаяў першага,
страляючы па яго довадах,
Перакрыжаваным агнём
прымавак і цытат!
Чытаў я і верыў:
Праўда!
Браў трэцяга.
Як ён здрава клаў на лапаткі
і першага, і другога,
Даказваючы,
што масла — гэта не масла!
Чытаў я і зноў верыў:
Праўда!
Праўда?.,
Раздумаўшы,
шпурнуў тыя «кнігі»
у смеццеправод

І, узяўшы білет,
паехаў да сваёй маці,
У Зялёную Дуброву.
Пры ганку, дзе хрэн зялёны і сонца,
грэбліся —
і не зірнуўшы на гасця — куры.
Паўз вокны, на словы сена чапляючы,
плылі вазы зялёнымі хмарамі.
Мінаючы іх, хлапчук-вадавоз,
на калёсах прыўстаўшы,
тарабаніў — адтуль жа, з Балота —
парожнія бочкі...
І я, знайшоўшы ў застрэшку
сваю, неразлучную колісь, «васьмёрку»,
якая гуляла гэтулькі год.
Падаўся туды, за сады мнагалістыя,
на галасы...
Касіў я з дзядзькамі сівец і малачай,
белы авёс з васількамі.
У глотку прагную малацілкі
кідаў я — чорны ад пылу —
снапы за снапамі.
Я гной сахаром раздзіраў,
вясну-красну сустракаючы,
На лузе стагі
проста ў хмары скіроўваў,
Спяваў на радзінах —
ой, хмелю, хмелю! —

Нашы —
чыстыя, як сляза,—
Беларускія песні...
І ўсюды —
нічым не схаваная, не заслоненая
Праўда была перада мною.
Адна, як Сонца.

1966

* * *

У мяне ёсць мара глыбінная:
Здаць мясцкому ўсе ключы
І з сталіцы, як з лабірынта,
У лясныя нетры ўцячы.

Пасяліцца ля песні чыстай —
Нетаропкага ручая,
У сядзібе зялёналістай
Бестурботніка — салаўя.

Ды пакуль пачакайце,
Лясныя нетры,
Ручаёк булькатлівы,
Баравое паветра.

Я шчэ маю сяброў,
Без якіх
 мне нідзе
 не ўсядзіцца, не ўспіцца,
Я шчэ недругаў маю,
З якімі
 ніяк не магу
 не счапіцца!

1971

* * *

Можа, і ў мяне над галавой
Ходзіць зорка ўласная, якая
Узышла ў дзень нараджэння мой
Ї дзень смерці ўпадзе небакраем?

Забабон звычайны? Прызнаю.
Ды не зачыняйце ў мару дзверы:
Я ў тую зорку, у сваю,
Як-ніяк, хацеў бы ўсё-ткі верыць!

Мы — не безыменная трава,
Не шурупы ў нечай калясніцы.
Кожны з нас — хай кружыць галава! —
Вымпел свой нясе праз бліскавіцы.

Людзі, верце: ёсць у нас свае
Зоркі зіхатлівыя ў Сусвеце!
Хай іх бачыць доля не дае,
Ды яны нам свецяць, свецяць, свецяць!

Чыркнула ў вышыні агнём,
І няма ўжо знічкі — мы галовы
Над труною друга ціха гнём:
Адзяцеў у вырай вечаровы...

Кажуць, у вайну быў зарапад!
У траву, у белья азёры

О як густа сыпаў зораў град!
Як яны гарэлі у небе, зоры!

Хлопцы, што краіну бераглі,
Не прыйшлі дамоў з дарог няблізкіх.
У палях расквечаных ляглі —
Юныя навек — пад абеліскі.

Не, яны й дасюль для нас — не тло,
Не бяследны попел з поля бою.
Покуль мы жывыя, іх святло
Носім, непагаснае, з сабою.

1978

* * *

Як анямеўшы,
 стаялі тады мы
Пад талеркамі радые...
Гараць гарады...

Градам
Білі словы па нас.
Як жа так дапусцілі?

Дзе мы былі дагэтуль?
Гарбелі спіны,
урасталі ў плечы берэты.

Так, мы былі ў сябе
 (о, як мы забывалі на свет,
 што расцілаўся за вокнамі
 ў мачтах і кветках),

Так, мы былі ў сябе —
 у сваіх кватэрах-клетках,
 у цэхах-клетках,

Так, у сябе —
 у сваіх рэбраў
 клетках...

І вось —
 па галаве,
 як прутам жалезным:

Вайна!..

Не спіце ж, не сніце, не спіце цяпер —
на галовы, на рукі, на вочы,
на дзіцячую даверлівасць душ —

Бомбавы душ!
Бомбавы душ!
Маўклівыя,
мы адзявалі бушлаты,
Плуті свае і станкі пакідалі,
на плечы ўскідвалі
аўтаматы.

Ішлі —
заладзіць-забіць пралом
(ад Чорнага да Балтыйскага мора ў
граніцы
і ў сэрцах пралом,
праз які ляцелі агонь, жалеза і
смерць).

Чатыры гады (без аднаго месяца)
мы заладжвалі гэты пралом.

Не бявеннямі, не жалезам,
не бетонам, не гравіём,
не цэглаю, не зямлёй —

Самімі сабой!
Самімі сабой!..
20 мільёнаў (гэта ўсяго па статыстыцы)
Легла, як скалаў, нас,
Каб заладзіць
Гэты пралом.

1968

ПЕСНЯ ПАРТЫЗАНА

Ты думаў, фашыст,
што, кінуюшы голае цела мае ў лёд
сцен,
Ты ўсё ў мяне адабраў:
кашулю, якая ад смерці халоднай
ратуе;
край мой,
што буслам клякоча над галіаастай
вярбою;
мову маю беларускую,
што звеку крыніцай у хатах
цурчыць,
не сціхаючы;
волю, што крылы дае для самых
высокіх
палётаў.

Ды ты пралічыўся:
забыў ты пра песню,
якая ў сэрцы маім засталася.

І гэтая песня вярнула мне ўсё:
кашулю, якая ад смерці халоднай
ратуе;
край мой,
што буслам клякоча над галінастай
вярбою;
мову маю беларускую,

што звеку крыніцай у хатах
цурчыць,
не сціхаючы;
волю,
што крылы дае для самых высокіх палётаў!

1972

* * *

Янку Сіпакову

Ці ж ведаў хлапчук,
на якую раду
Тату з мамай
пагналі
ад ганка прыклады?

Толькі гэтак калола
нязвычайнае слова —
гестапа!
...Двое добрых людзей
да нелюдзяў
трапілі ў лапы.

О, як іх дапытвалі ўмела —
з падмогай навукі!
Жалезам хітрым
выкручвалі
іх сялянскія рукі.

Рукі, што ведалі толькі
тронкі плуга ды граблі.
Што над пасцелькай дзіцячай
снавалі,
як гралі!..
І вось да сцяны іх паставілі —

крычы не крычы пад вачэй гэтых
лёдам...
І ўпалі яны — бывайце, няспраўджаныя
надзеі
У тым лёху,
Глухім,
голым...

Ды ў свеце застаўся
іх голас.

1978

ХАДЫКА

A w lesie między mszarem jest wysepka dzika,
Na niej ogromny pszczelnik — pasieka nie lada —
A naryd o tej wyspie dziwy rozpowiada,
A ten pszczelnik od wiekyw nazwno „Chodyko”².
Władysław Syrokomla, 1847 r.

Вёска Хадыка (Нова-Цярушкаўскі сельсавет Са-
лігорскага раёна), якая ўзнікла на месцы леген-
дарнага ўрочышча, у час вайны была разам з
людзь-
мі спалена нямецка-фашысцкімі захопнікамі.

Дубы ды сосны. Хвошч ды вязель.
Жывіцы выстаялай хмель.
Я думаў: стрэне, даўтавязы,
Над звонкай студняй журавель.

Я думаў: сонечную казку
Раскажуць ліштвы, а ў акне
Адчыняць вейкі — кал і ласка —
Блакiт нябесны ў сэрца мне.

Я думаў: ля прысад рабінавых,

²А ў лесе сярод імшары ёсць астравок дзікі,
На ім вялізны пчалінік — ладная пасека.
Народ аб гэтым востраве апавядае дзівы,
А той пчалінік здаўна завець «Хадыка».
Уладзіслаў Сыракомля, 1847 г.

На вуліцы, дзе мурава,
Акружыць стайкай вераб'інай
Мяне вясковая дзятва...

Дарэмна: у вянку яловым —
Вуглі ды некалькі цаглін.
Дыміць на печышчах вясковых
Расліна горкая — палын.

Той чорны дзень — як цень далёкі,
Ды ўсё запомніў гэты кут.
Па сёння — ледзь ступі — сарокі
Спалохана стракочуць тут.

1972

* * *

Не, не кажыце мне — вайна
Не пахавана ў сорок пятым,
Усё яшчэ курыць яна
У свеце, як струна, нанятым.

Ад галасоў эфір гудзе,
Ляцяць газеты ў свет гайнёю.
Не на жыццё, на смерць ідзе
Вайна між праўдай і маною.

Памалу топіць лёд вясна,
Ды шчэ далёка да парадаў.
О як жа часта шчэ мана
Усё-ткі верх бярэ над праўдай!

Дык ці ж сядзець байцу ўбаку
Ад бітваў ярасных стагоддзя?
На фронце мы з табой, пакуль
Пад сінім небам крыўда ходзіць

1975

* * *

Мы — людзі,
зямяне.
Званы яднання,
званіце!
Звязаны ўсе між сабой мы
нябачнымі ніцямі.

Белы ці чорны,
грэк ці панамец —
Усе мы зямляне:
такая радня мы!

Мы —
экіпаж аднаго карабля,
Імя якому —
Зямля.

Мы плавём,
мы плавём,
бясконцым такім
акіянам Сусвету —
Ці ты бачыш,
Сусвет,
нашу зорачку светлую?

О якія на ёй
узыходы і поўдні!

Як гуляюць у рэках яе
акуні ды промні.

Шчасце — жыць на зямлі!
Ды нікчэмныя сваркі
Разрываюць па ённы яе,
як аўчаркі.

1978

* * *

Далёка ад азяродаў,
там, дзе між хмарамі-марамі
зоркі ледзь-ледзь мігцяць,
Гусі — га-га! — ляцяць.
Над прыгорбленымі стрэхамі
(што маўчаць каля ліп нерухомах),
Над гразёю — аж дрыжыкі! — вуліц,
над блішчастых лужын холадам,
Над гарадамі-сотамі
(дзе ў светлых ад электрыкі вокнах
снуюць людзі
ў піжамах бяссонна),
Над соткамі
(якія хавае змроку заслона),
Над прыазёрнымі чаратамі,
над маякамі,
над вякамі,
Як гуслі —
Гусі.
У вырай, у вырай, у вырай —
Гусі ляцяць.
Ізноў ім, ізноў ім, ізноў ім
за далячын्याю далячынь
Звонкім ключом адмыкаць,
Будуць пад імі плысці
рэк паясы
і ветрам абсвістанья даліны

Украіны.
Са сваёй вышыні
яны павітаюцца
З аграмадай Эльбрусам
пад белым абрусам.
Пройдзе паціху
Пад крыламі іхнімі,
Як Зямлі блакітная латка,
Адрыятыка.
А там —
мурожнай саванай-выганам —
гэй, прапусці, маладая вясёлка-арка
Афрыка...
Далёка ад азяродаў —
што ім дарогі і межы,
што ім граніцы дзяржаў! —
Гусі ляцяць.
Дзікія гусі
ляцяць.

1969

* * *

Жыць без трывог? Не злавацца?
Не лаяцца? Не кіпець?
Не гневацца? Не абурацца?
Крыўду і здзекі — цярпець?

Адно берагчы свае нервы —
Сябе б надалей захаваць?
На ўсё ж астатняе, што над небам,
Пляваць?

Б'е чалавека кіем
П'яная хеўра — хай?
Мары хавае людскія
У стол-труну бюракрат — чхай?

Хай, што нейкі праныра
Уладу — няма салатзей! —
Недзе за морам-вірам,
Як торбу, украў у людзей?

Радуецца: як з воска,
Усё цяпер з іх лямі —
Гаці гаці, у войска
Стрыжы ўсіх — стойце, слупы!

Рот жа адкрыеш, пярэчачы,
Рукамі вашымі ж вас

(Чакаць ад яго чалавечнасці?),
Як мух, перагубіць ураз.

Край стрыножыўшы страхам,
Душ валадар,
Дзесь бомбай ужо размахвае,
Са светам гуляе ў пажар.

Не згледзіш — пагоніць вецер
Іскры далей, без дарог...
Жыць без трывог у свеце,
Поўным трывог?

1978

* * *

А ўсё-такі Розум —
наш,
не электронны —
Айсбергі догмаў
у свеце тараніць,
І падаюць — чую —
з наседжаных тронаў,
Як пераснелыя грушы,
тыраны.

А гэтак жа шчыра,
а гэтак жа чэпка
За троны трымаліся —
рук не расчэпіш!
Тыраны над тронамі
трэсліся трасцай —
Не адарваў бы
ад тронаў іх
трактар!

А як жа старанна —
з розумам, з толкам —
Сябе ўцэментоўвалі —
утрымацца б толькі!
У кожным скверы маленькім,
бонзы,
Свой лік адлівалі

ў бетон ды ў бронзу!

У зубы гісторыі
ўкладвалі цуглі,
На мову людскую
вешалі пломбы —
Хадзілі ля іх толькі
еўнухі цугам,
Фіміям ім курылі
паэтаў плоймы!..

Званчэюць у свеце
свабоды бомы,
Маўчанне людское
ўзрываецца бомбай,
І падаюць з тронаў
(каму патуралі),
Як пераспелыя грушы,
тыраны.

1979

* * *

Ты пакрывіў душой —
сказаў не тое, што думаў:
Меркаваў, што ілжывае слова тваё —
толькі кропля маленькая ў моры зла.
А што калі кожны гэтак жа сама,
змаладушнічаўшы,
пакрывіць хоць раз у жыцці душой?
З маленькіх кропелек гэтых
утворыцца новае мора,
якое — на колькі яшчэ стагоддзяў?
—
Перакрые дарогу
да праўды.

1971

ОДА ОДАМ

Не заводам,
Не параходам,
Не гарадам,
Не гародам —
Складаю я оду
Одам.
Якія ў іх стройныя строфы!
Якія ў іх трапныя тропы!
Як лоўка
яны пад цябе падплываюць,
стругі!
Як вытанчана перабіраюць
душы тваёй струны!
Як дух узвышаюць заўсёды!
О оды!
Оды сталіцам,
Оды дварам,
Оды феліцам,
Оды царам.
Быў цар — чалавек.
Былі і ў яго хібы.
Як і ўсіх, браў яго одум.
Ды вось адалі цара
одам.
Слоў агняцветных рэкамі,
морам алею і мёду
Затапілі цара оды.

О як умелі
хвалу пець оды!
Галаве — оды,
звілінам розным яе — оды,
вачам,
якім за трыста гадоў наперад
відаць,— оды,
Рукам,
якім дадзена сонца наўкрут
рассяваць,— оды,
брывама — оды,
вусам — оды,
вушам — оды...
Так услаўлялі оды цара,
так узвышалі,
так малявалі,
А ж пазнікалі ў яго
ўсе бародаўкі, шрамы,
Вуглаватасці і радзімыя плямы,
Пайшло расці тулава ў неба,
у шырыню — плечы,
Запоўніўся лоб
мудрасцю нечалавечай...
Вось так з чалавека —
ні мала ні многа —
Оды рабілі
бога.
Шумелі оды,
Шалелі оды,

Ды на зямлю ўжо даўно нрыляцелі
Інакшыя годы.
Ходзяць, скісшы,
Одапісцы:
Няма ўжо моды
На оды.
Няма і не будзе.
Хай людзьмі застаюцца людзі!

1973

КАЧКІ

Вось так жыццё ўсё:
 ходзяць па двары ўраскачку
І знаць ні пра што не хочуць
 ляныя, тлустыя качкі.
Адна ў іх ідэя:
 як
Набіць валляк.

1973

* * *

Мая хата з краю,
Твая хата з краю,
Яго хата з краю...
О, гэта ж была б такая лафа
 для злодзеяў,
 для гвалтаўнікоў,
 для забойцаў,
 для тыранаў,
Калі б ўсе хаты стаялі з краю!

1974

САКСАУЛ

Слаўлю саксаул я:
і ў пустыні,
Дзе вятроў раз'юшаньх разгул,
Ён прабіўся скрозь пяскі крутыя
І цвіце па-свойму,
саксаул.

1973

ЗЯРНЯТЫ

У поце, у працы здабыты зярняты.
Нямья, драбнютка, спіць у вас Заўтра
Спіць Час, спяць Падзеі, мае ўсе надзеі
Хаця б зберагчы вае ад лютай завеі.

1971

ЛІСЦЕ

На дрэве — лісце. Добра ў небе снім.
Пра вечнасць сні...

Але раптоўна — сівер,

І ліст за лістам — у траву, у прах.

А мы?

Не, мы — не лісце на вятрах!

1972

ЗАКОН ВАДЫ

З дарогі! Вада лёд прарвала!

Бачыце, бачыце,
як яна рынулася на волю —
вал за валам!

Хугчэй, разявака:

лёд
вада прарвала!

О, як яна загаварыла,

запела,
забушавала!

А ўсю ж зіму пад лёдам,

як лінь, стаяла.

І не было цішэй вады...

А гэта —

вада лёд прарвала!

Бяжыць,

абганяючы самую сябе,
зрываючы палі, платы,

Спяшае

запоўніць нізы ўсе і ямы да краю!

Такі — закон вады:

вада пустаты не трымае...

1970

* * *

Усё мінаецца, мяняецца:

лясы
ссякаюцца і зноў шумяць, гайдаюцца.
Як зайца поўсць,
мяняюцца часы —
унь —
на Зямлі-ваўчку, што не спыняецца.

О, як перад вачамі мільгацяць
эпохі навальнічнай кінакадры!
Мяняюцца часы.
Паўз нас ляцяць.
Не спыняць іх ні подкупы, ні кары!

Яны нам трубяць, Новыя часы,
гудуць, гудуць — шырокі горн гранёны.
Пад хіжых дэмагогаў галасы
мы ў сэрцах носім іх як эмбрыёны.

Не ўсе, не ўсе мы ланцугі змялі —
над сонцам ох як крыўд яшчэ даволі!
Не спі ж, не спі:
няхай па ўсёй зямлі
гуляе, меж не ведаючы, Воля!

У гэты свет ідзём мы, як трава,
нясём у жылах новы дзень з сабою.

І часта падаем — зямля, бывай! —
мы у жыцці — бясконцым полі бою.

Ды з зерняў прарастаюць каласы,
над далямі, над днямі нахіляюцца.
Я знаю:
нас глытаючы,
часы,
як ад вятроў зіма,
перарабляюцца.

1965

* * *

Памяці І. П. Мележа

А можа б, ён і жыў між нас,
Каб мы былі дабрэй на трошкі?
Мо дабраты яму якраз
І не ставала нейкай крошкі?

Хто ведаў з пас, што, франтавік,
Хаваў ён, ціхі, ранаў немач
І што на болю наступ звык
Зубамі толькі скрыгаць нема?

Няпраўда, што мы дбаем больш,
Як кажучь, аб сваёй кашулі.
Ды ўсё ж бяды прадвеснік — боль
Яго мы ў лёце дзён не ўчулі.

Не ўбераглі, не ўсцераглі...
Магчыма, тут зусім няварта
Нас дакараць — што мы маглі? —
Ды ўсё ж я — нібы вінаваты.

Так апусцела ўсё кругом!..
І думка лезе мне ў самоце:
А як жа будуць без яго
Людзі на балоце?

1978

ДЗЕДАЎ НАКАЗ

Не забыць бы дзедавага
Слова залатога:
Не рабі ліхога,
Не кажы пустога.

1977

* * *

Чалавек — бог,

Чалавек — раб.

Чалавек

скруціць Казбек у рог,

Чалавек

на нагах не трымаецца:

так аслаб.

Чалавек, чалавек —•

Загадка,

якую разгадваю век.

Я ведаю пэўна:

ёсць у чалавека

сіл незлічоных скарб,

Ды часам іх кіпцюрамі сваімі

трымае раб, як краб.

І так спраку веку —

Ідзе вайна жорсткая

(хоць і нябачная)

у чалавеку.

Змагаюцца бог і раб,

Сіла і слабасць,

Свято

І тло.

Хто — каго?..

О якім бы прыгожым быў свет,

Каб

У чалавеку

Загінула ўрэшце немач яго —

Раб.

І перамог

Прыроднай яго ўсемагутнасці бог

1974

* * *

О дай мне, доля,
 пастаянства дрэва,
О дай мне, доля,
 цвёрдасць скалы,
О дай мне, доля,
 ураўнаважанасць каменя,
О дай мне, доля,
 гарэнне агню!

Не давай толькі мне
 пакорлівасць дрэва,
Не давай толькі мне
 раўнадушнасць скалы,
Не давай толькі мне
 чэрствасць каменя,
Не давай толькі мне
 бяздумнасць агню!

1977

* * *

Бываем мы часам,
 што пушчы, запушчаныя,
Ідзём па свеце,
 як невідучыя.
Нават ад чорнага белае
Не заўсёды адрознім смела.
Мы блытаем, блытаем
 вечна
Авечку з воўкам у скуры авечай.
І часта —
 ад распачы як не крыкну! —
Прымаем за чыстую праўду
 крыўду.
Ля сэрца нават
 яе хаваем,
Яе гадуем,
 яе люаем,
Покуль яна —
 крыўда ёсць крыўда! —
Нам жа пад сэрца
 нож не ўсадзіць
крыва.

1973

ПАМ ЪІАКІ

На бальшаках жыцця, крутых і звонкіх,
Нас сцерагуць памылкі, як палонкі.
А мы ідзём, як дзеці, безразважна
І ў іх — бяда! — трапляем незаўважна.
А потым, выбраўшыся, доўга каемся —
Саміх сябе рашуча выракаемся.
І ўжо — спявай, заранка на бярозе! —
Ідзём па новай, па прамой дарозе.
Ды раптам зноў — эх, прастата святая! —
Мы ў палонкі з галавой трапляем...
Дык як жа добра шлях свой трэба знаць,
Каб іх, ад воч схаваных, абмінаць!

1964

ЛПЕНЬ

Можа, ніцма ўпадзеш ты ў густую траву —
Паслухай,
Мо да дрэва прытуліш на міг галаву —
Паслухай,
Мо на хвалі азёрнай ты ляжаш спіной —
Паслухай,
Можа, ноччу ісці будзеш цёплай раллэй —
Паслухай!
Ты пачуеш:
карэнні п'юць вільгаць з нябачных
крыніц,
Ты пачуеш,
як кожны лісточак на дрэве звінць,
Ты пачуеш,
як пчолы снуюць і снуюць у паўдня,
Ты пачуеш,
якая над светам стаіць цішыня!

1957

ЛЕСАВЫ ХМЕЛЬ

Уся у карэннях сцежка:
Не пазбіваць бы хоць ног.
Вось першая сыраежка
Легла ў кошчык, на дно.

І ўжо ты па ценях рабых
Блукаеш паміж камлёў,
Находзішся так, што, мабыць,
Да хаты б і ног не даплёў.

Ды стому сваю кладзеш ты
У пярыну мяккую — ў мох,
І цела самлела дарэшты:
Не чутка ві рук, ні ног.

Высокая елка толькі
Недзе шуміць ля хмар,
Цярушачы ціха іголки
На шыю тваю, на твар.

Расы на траве — ні кроплі,
І, мусіць, ад раніцы тут
Стаіць над верасам цёплым
Бясконцы пчаліны гуд.

Так лёгка ў смольных хвойках,
І ты на ўсе грудзі свае

З імхоў ды брусніц настойку,
Пагрэтую сонцам, п'еш.

А ўстанеш з зялёнай пасцелі,
Ідзеш — трава не трава.
Ад лесавога хмелю
Кружыцца галава.

1957

* * *

Палессе...

Рэха правадоў сустрэчных.

Ваюе наш аўтобусік з пяском.

Пад вечар —

песня ціхая — Славечна

Дарогу перайшла нам пад мастком.

Куды ляцім, этнографы?

Ля песні

Палатку ўскінем —

Пачакае час!

Тут, пад зарой,

Калі камар не з'есць нас,

Палесся нораў

вывучым мы ўраз!

Якая ціш!

Чуваць крынічкі мова —

Хто кінуў

нітку срэбную са стром?

А звечарэла —

З чарнаты альхован

На ўсё Палессе —

Салаўіны гром!..

Зялёнакрылы край славян — Славечна...

Дзесь скрыпнуў граб —

Ці мо чумацкі воз?..

Стаю і слухаю самую вечнасць,

Што захавалі

Голмі вербалоз.

1979

ПЕРЛЫ РОДНАЙ ЗЯМЛІ

На беларускай мове... гаворыць каля
10 мільёнаў чалавек; гэта самая багатая і
самая чыстая гаворка, яна ўзнікла даўно
і выдатна распрацавана...

Адам Міцкевіч, 1842 г.

Абрус — абцас — азярод — арэлі...
Вясёлка — вырай — вярба — ваўчкі...
Як міла пазвоньваюць, сэрца грэючы,
Чыстых бацькаўскіх слоў ланцужкі!

Зямлі маёй перлы, дзе іх адшукалі?
Спытай у магіл:
Удзень і ўначы
Іх, з бурамі дужаючыся, здабывалі
Людзі простыя — крывічы.

Каб ярка свяцілася перлінка-слова,
Каб людзям зіхцела — на ўсе бакі,
Яго шліфавалі як след, адмыслова
Найлепшыя ў свеце тачылы — вякі.

Ды лезлі чужынцы —
мой край прысвойваць —
І ўсюды (бо трос душы чорныя страх)
Знішчалі агнём беларускае слова,
Палячы геніяў на кастрах.

Але ўратаваў люд мой слова ад згубы
І, гонячы катаў ад родных бяроз,
Праз далеч стагоддзяў сівых —
з губ у губы —

Да нас, незамутненае, данёс.

Як скарб дарагі, перададзены ў спадчыну,
У сэрцы хавае народ мой ад здрад
Праменнае, звонкае слова матчына
Для песень сонечных і балад!

1962

СТАРАДАРОЖСКІ РАЁН

На карце хай загнаны ў рог,
Ды не ўбаку ні трошкі
Ад новых пуцявін-дарог
Раён Старадарожскі!

Ля ўсіх пасёлкаў і шляхоў
Тут пад смыкамі ветру
Пяюць штодня ў руках слупоў
Драты — цымбалы веку.

А колісь пушча скрозь гула,
Калі ішла віхура.
І дзень Алелькава страла
Тут наганяла тура.

Тут «сакуны» жылі ў лясак
З мядзведзямі сам-насам.
Гаворка й сёння ў нас на «са»:
«Намаяўса», «суняўса».

Матыгчыў ляды хлебароб,
А трэ было, дык добра
Касіў у сечы — лоб у лоб —
Татар ды обраў орды!

Быў і фашысту ў нас не дом —
Сядзеў, ад страху сівы.

Наш партызанскі грозны гром
Трос прыхадняў, як слівы.

Вёў мсціўцаў па барах старых
Крапак мажны, як шула,
Цудоўны баявы камбрыг
Хірург раённы Шуба.

Змёў час чужынцаў след з зямлі,
Іржа паела каскі.
У лузе чэрвеньскім чмялі
Апанавалі краскі...

Тут ёсць куточки — проста рай!
Як прыпар — ты начальства
У кабінце не шукай —
На возеры Скачальскім!

А трэба на баравікі
Напасці з кашалямі,
Кіруй адразу пад Ляўкі —
Увесь Мінск там з «Жыгулямі»!

Заўсёды ў працы мой раён,
Работнік цягавіты.
Здаўна славуты ў свеце ён
Ліповым мёдам, жытам,

Ільноў нябеснай сінявой,

Сасною, звонкай, гонкай,
Ну і вядомай за Масквой.
Старадарожскай горкай.

Будуе, косіць, сталь куче,
Арэ — ушыр і ўдоўжкі —
І песню новую паяе
Раён Старадарожскі!

1977

КАМЕННЫЯ БАБЫ

Каменныя бабы...

Язычнікаў ідалы...

І сёння па стэпе яны —

бачыў я —

там-сям параскіданы.

Валяюцца ў пыле яны пад нагамі —

то бокам,

то ўніз тварам грозным.

Спакойненька птушкі садзяцца на іх,
пасуцца побач каровы ды козы.

А некалі ж тут

на люд навакольны

унь які страх яны наганялі!

Да іх, як у Меку,

ішлі з караваналі,

дары перад імі складалі,

Малітвы ім, моцным, шапталі,

Каменныя ногі іх цалавалі,

Слязьмі аблівалі...

О як выдатна тыранам

яны памагалі

Людзей трымаць на павадку!

1980

ЯЦВЯГІ¹

Хто ўкраў сёння сонца з неба,
пераплёў шляхі каранямі?
Хоць крычы: дзень, як луг у цэбры,—
затапіла свет туманамі.

Недзе пікамі далеч ашчэрыў
вораг —
што ж, аб крыжацкія лбы
памацуем нашы сякеры:
мы — яцвягі,
мы — не рабы.

Дзеці лесу, мы воляй гордыя —
віся, восеньскіх лісцяў рой!
Колькі раз чужацкія орды
край капыцілі пад зарой!

Нам багоў сваіх неслі і ёрмы,
ды праз вываратні і равы
гналі прэч іх ад нашых зор мы:
мы — яцвягі,

мы — не рабы!

Сойкі сокат ускрай дарогі...
Граюць сосны па-над трудом...
Пушчы звонкія, пералогі —
гэта наша радзіма, наш дом.

І яго мы, яго мы, яго мы,
покуль жывы — ведай любы! —
адабраць не дадзім нікому:
мы — яцвягі,
мы — не рабы!

Неба чорным услана дымам,
нашы хаты гараць і ёўні:
у цісках чужынцаў радзіма,
вораг хіжы лютуе сёння.

Асталася нас жменька толькі
ад крывавае малацьбы,
ды ізноў мы шукаем бойкі:
мы — яцвягі,
мы — не рабы!

Край зрабіўся суцэльнай магілай,
крык дзіцячы ў хвоях растаў,—
як атаву, смерць нас касіла,
ды ніхто на калені не стаў.

Рвіце, коні, глей капытамі!

¹ Ятвязь — такую назву носяць некалькі вёсак на Гродзеншчыне. Ёсць там і рэчка Ятвязь, на якой стаіць сяло Ятвешк. Гэтыя назвы — ад яцвягаў, колішніх насельнікаў краю, паходжанне якіх канчаткова не высветлена. Рускі гісторык XIX ст. С. М. Салаўёў, адзначаючы смеласць і непакорлівасць гэтага «загадкавага а народа», пісаў, што «яцвягі ў бітвах ніколі не ўцякалі і не здаваліся ў палон, а гінулі разам з жонкамі». Яцвягі былі амаль поўнасьцю знішчаны ў няроўных бойках з іншаземцамі. С. М. Салаўёў даводзіць, што рэшткі яцвягаў быццам бы заставаліся яшчэ ў яго час на Скідальшчыне: «Яны рэзка адрозніваюцца ад беларусаў і літоўцаў смуглым тварам, чорнай вопраткай, норавамі і звычаймі, хаця ўсе ўжо гавораць на беларускай мове з літоўскім акцэнтам».

Стан варожы!
Няма ў нас слабых —
мужна зложым галовы там мы:
мы — яцвягі,
мы — не рабы!

Станем зорамі.
Як паходні,
будзем з неба свяціць заўжды.
Ад Драгічына да Гародні
пашукайце нашы сляды!

Завірыць хай завея над імі,
ды ў вякі панясуць,
сцяг нібы,
рэкі чыстыя наша імя:
мы — яцвягі,
мы — не рабы!

1978

ФРАНЦЫСК, СКАРЫНІН СЫН

Блукаў па свеце пілігрым —
Развеяў столькі лет і зім!
Цяпер ад тых чужых дымоў
Спяшыць Скарынін сын дамоў.

Паўз балаты — далёкі шлях! —
Ляціць кібітка, нібы птах.
Як плешча возера ў лазе!
Як блешча сонца ў полазе!

Як пахнуць вязелем лугі,
Дзе кнігаўчыныя кругі!
А вунь і першы йдзе зямляк!
Хто ж гэта?

З торбаю жабрак!

А там хто — нейкія крукі?
Ды гэта ж полюць лён жанкі,
Сагнуўшы спіны.
Стаўбуном
Цівун над імі з бізуном!..

Ляціць кібітка. Паўз бакі
Мільгаюць хаткі-катушкі,
Дзе вечны чад, дзе вечны бруд,
Дзе слепне ў цемры родны люд...

Ляціць кібітка ўдаль,
ляціць,
Спяшае доктар Русь лячыць —
Ад нематы,
ад глухаты,
Ад пракавечнай цемнаты.

1977

«ГАПОН»

**В. ДУНІНА-М АРЦІНКЕВІЧА
Ў МІНСКАЙ КНІГАРНІ, 1855 ГОД**

— Ці бачыла, пані Альжбета:
кніжка, пісаная беларускаю мовай! Ха-ха!..

— Як?! Гэтай хамскай, мужычаю,
пастуховай? Хі-хі!..

— Мо і пісалі для хама,
што возіцца з гноем няспынна? Ха-ха!..

— Што спіць у бруднай халупе сваёй
са скацінай! Хі-хі!..

— Мо пан аўтар зрабіць мужыка
грамацеем мяркуе? Ха-ха!..

— Чаго добрага, кіне пугу хам'ё
ды ў школу яшчэ пашыбуе! Хі-хі!..

— Стане вучоным мужык,
будзе пісаць трактаты! Ха-ха!..

— На асамблеі ў сталіцы
будзе сядзеццэ дэпутатам! Хі-хі!..

— А можа, ў міністры

паперціся ў лапцях захоча? Ха-ха!..

— На трон каралеўскі
у шарачку заскочыць! Хі-хі!..

— Кіраваць яшчэ ўздумае
намі, панамі! Ха-ха!..

— З зямлі гэтай нас прагнаць жажае
нашымі ж бізунамі! Хі-хі!..

— Ха-ха!..

— Хі-хі!..

1974

КАЛІНОЎСКИ — АПОШНЯЕ СЛОВА

Бывай здаровы, мужыцкі народзе.
Яська-гаспадар з-над Вільні

Такі іскрысты сёння снег!
Такія белыя аблогі!
Тут, на зямлі,— не ў сне, не ў сне! —
Апошнія лічу я крокі.

Да перакладзін чорных тых
(Чаму бялеюць іх сукі?)
Ўсе дваццаць шэсць гадоў маіх
Вядуць сталёвыя штыкі.

Даруй мне, тата, і бывай:
Я не вярнуся ў нашу хату.
Больш не адчуць рукою, знай,
Тваёй далоні вузлаватай.

Даруй, Марыська, родны птах,
Я і цяпер, нібы дарункі,
На збітым твары, на губах
Нясу твае ўсе пацалункі.

Даруй, даруй: б'е час разлукі
І тую шую, што твае
Так моцна абвівалі рукі,

Вяроўка сёння абаўе.

Даруйце мне, што ў час юначы
Сябе я гэтак не бярог.
Паверце вы: я жыць іначай
Не мог, не мог, не мог, не мог.

Вы знаеце: ні канакрадам,
Ні казнакрадам я не быў
І казытлівы пах улады,
Паверце, ў ноздры мне не біў.

Я не таму йду паміраць:
Мне напляваць на тэя троны,
На каралёў усіх кароны,
На крык іх скарбаў — напляваць!

Пячэ мне сэрца боль другі:
Як ластаўку, на згубу
Няшчасны край мой дарагі
Дзярэ арол двухдзюбы!

Мужык, у крук сагнуты, тут —
Ці спёка, ці разводдзе —
Валочыць паншчыны хамут
З стагоддзя у стагоддзе.

Цар толькі прывід волі даў:
Па ўсіх палях наўкольных

Адзін бізун, як і гуляў,
Ізноў гуляе вольна.

Ды што цару народа энк,
Што слёзы паланянкі:
Абы ён толькі піў ды еў
Ды ладзіў пагулянкі.

Цары ж са смакам хочучь жыць,
Жыць з сэнсам і без сэнсу!
Народ ім трэба, каб давіць,
Народ ім трэба, каб даіць,
Каб, нібы па масту, хадзіць
Ім па касцях і сэрцах!

Ну, а каб лёгка клаўся ён
Пад царскія падэшвы,
Вылазяць зграі халуёў
Для «апрацоўкі грэшных».

О, я вас знаю, халуі,
Пасобнікі разбою!
Адна ў вас мара — на чаі
Вам кінулі б паболеі.

Перад дваром вы — бараны,
Угоднікі, маўчальнікі —
Вам хоць бы выбіцца ў чыны,
Пралезлі б у начальнікі.

Што праўда вам, што вам народ,
Што Бацькаўшчыны гора!
Вам свой напхаць бы толькі рот,
Сваё здаволіць горла б.

Вы ўміг тупы цара дзкрэт
«Правесці ў жысць» гатовы.
З усіх амвонаў і газет
Нам «чысціце» галовы.

А пікні вам — як чорны зброд,
Вы ўсіх распяць ахвочы.
Заткнулі вы народу рот
І завязалі вочы.

О так!
З народа можна ўсё рабіць:
Маеты масціць, вяроўкі віць,
Гнуць дугі, круціць атосы,
Калі ён нямы, безгалосы!

Вось так, народ, ты ланцугі
І цягнеш век, нябога.
Табе убілі у мазгі,
Што гэта ўсё ад Бога.

Ты за цара ў агонь прывык
Ісці, хлуснёй аглушаны,

А цар тваёй рукой, мужык,
Цябе ж самога й душыць...

Калі на край мой крумкачы
Ляцелі хіжым роем,
Вучыў ты, бацька: лепш маўчы
Ды беражы здароўе.
Я не паслухаў, выбачай:
Безабаронны, клікаў край.

І я пайшоў у навальніцу,
У бой зацяты — нож на нож.
«Мужыцкай праўды» бліскавіцай
Я рассякаў нямую ноч...

Цяпер — бывай, бывай, народ.
Даруй за мой канец такі.
Зрабіў я ўсё — на эшафот
Вядуць сталёвыя штыкі.

Усё маўчыць, за небакраем —
Палёў заснежаных абрус.
Мая прыгнутая, глухая,
Мая льняная Беларусь.

Там да сяўбы — мне добра бачна —
Ўжо ладзяць новыя плугі.
Ты знай, жандар: не ўсё ў нас страчана
У далях спее бой другі.

На скатаванае зямлі
Збірай жа, люд мой, новы гром.
Я знаю: прыйдзе час, калі
Тут станеш ты гаспадаром.

*Бывай, здаровы мужыцкі народзе,
Жыві у шчасці, жыві у свабодзе
І часам памяні пра Ясысу свайго,
Што загінуў за праўду для добра твайго.*

1969

ГЕРЦЭН

Ляціць вазок. Раўніны снегавыя.
Бывай, мой край, бывай, бывай, Расія!
Бяру з сабой смугу тваю і зоры,
Твае бары, прасёлкі, тваё гора.
Няхай слупы мільгаюць верставыя —
Я не ўцякаю ад цябе, Расія.

Я не цябе, Расія, накідаю —
Кідаю бенкендорфаў, мікалаяў,
Казармы ды —

забойцаў светлай мары
Вас, вас, літаратурныя жандары!
О як яны цябе ўсе акруцілі,
Аблыталі, Расія, аглушылі!
Так моцна спіш ты ў снягах.

Паслухаць:

Ад мора і да мора —
глуха, глуха.

А голас хто падасць —
жандараў зграя

Ўміг рот заткне тут, аплюе, аблае.

Расія, я не здраднік твой, я воін,
Я еду зброю гартаваць да бою.

Так, еду, ды з табою я да скону,
Я стану, знай, Расія, тваім званам,

Праўдзівым, непадкупным і магутным,
Каб быў ва ўсёй імперыі ён чутны,
Каб цар дрыжаў, пачуўшы гэты звон,

Каб рухнуў вобзем самаўладдзя трон
1 на абломках тых, пад небам снім,
Нарэшце ўстала Новая Расія.

1969

КВЕТКІ ЧАРНЫШЭЎСКАМУ

Як квэцалі ўшыр і ўдоўжкі
(пабольш каламазі на швабры!)
Таго эшафота дошкі,
куды вялі яго шаблі!

Закасвалі рукі каты
і — на вачах у Расіі —
Да слупа прыкоўвалі клятага
яе найвялікшага сына.

Стаяў ён, з журбою на твары,
і, ланцугом бразгочучы,
За частаколам жандараў
людскія шукаў вочы.

Ды стулена, уся ў парасонах —
няўжо гэтак дождж палашча? —
Маўчала ўперадзе сомам,
вады ў рот набраўшы, плошча.

Маўчала... Ні голасу... Чайкай
білася сэрца аб грудзі:
Усё ж злавілі — крычаць бы! —
ў сіло хлусні вас, людзі?

Прыспалі ўсё ж калыханкамі
злачынцы, што гэтак царуюць,

Што кінулі Русь у ахранку
і чацвяртууюць?

Змірыліся як, што каты —
трэба ж гэтак злаўчыцца! —
Краіны усёй адваката
запісваюць у злачынцы?

А можа, сябе, як паходню,
у свет выносіў дарэмна?
Няўжо ж і не ўстане, уходаны,
агромністы край пад'ярэмны?..

Грымеў прысуд над вухам,
ды падалі словы трухою:
Біла яго абухам
маўчанне людское.

І вось — як узнагарода,
як выбух пад небам імглістым,
У ногі... яму... калодніку —
ружаў букет агністы!

Ад плошчы абуджанай рэха
ляцела майскім абшарам:
У мёртвай цішы прарэху
ужо не залатаць жандарам!

Яснеў небасхіл за палеткамі,

зноў вочы глядзелі ўперад...
Пісаць бы паэму пра кветкі,
што ўратавалі веру!

Былі потым лёду годы,
але і ў вілайскія сцюжы
Грэлі яго заўсёды
тыя ясныя ружы.

1978

* * *

Ёсць на свеце краіна.
Там думаць аб хлебе — не трэба.
Там — бясконцае сонца,
бясхмарнае неба.
За тваёй баразною —
гракі як грэкі.
Там — малочныя рэкі,
Паўнамоцныя лекі.
Знік навекі там смутак,
як цень іхтыязаўра...
Ёсць такая краіна.
Яна называецца — Заўтра.
Цэлы век мы ідзем туды,
вострачы слова, нястомныя,
Зубрачы перад сесіяй
хіміі і анатоміі.
Мы дарогу туды пракладаем
простаі лапатай і грэйдэрам,
Кельмай і культыватарам,
скальпелем белым і пэндзалею.
Прабіраемся на самазвалах,
пеша,
на конях зацугленых —
Да яе, да яе! —
праз дзён непраходныя джунглі.
Вечна рвёмся туды,
нібы да высокага сонца

З нашай будзённай краіны,
якая завецца — Сёння.
Як планеты, блішчаць ліхтары
над дарогаю сонна —
Сёння.
На праспекце ўвесь дзень пераймаюць
дожджык-імжак парасоны —
Сёння.
Я маячу ў чарзе шмат'языкай —
даюць апельсіны —
Сёння.
У граду, зямлёю запэцкаўшы рукі,
хаваю, як вырай, насенне —
Сёння...
Ні на міг не спыняемся мы —
гарыце, зоры бяссонныя! —
Ідзем у краіну Заўтра
з краіны працоўнай — Сёння.
Сёння...
А дні, што намі пражыты,—
іх ты не спыніш, не спыніш! —
вагонамі сорага
Імчацца ў другую краіну,
якая завецца — Учора.
Таёмным востравам казак
дрэмле там печ на падлозе.
Там скрыпкай шматструннай грае
штодня па сняжку палоззе.
О, як ясна там свецяцца, свецяцца,

не гаснучы,
вочы і губы!
О, як соладка пахне пад месяцам
горкі палын там, за гумнамі!..
За ўсё даражэй я на сэрцу,
краіна Учора
(мусіць, таму, што ніколі
Нам туды ўжо не з'ездзіць...)
Краіна Учора...
Краіна Сёння...
Краіна Заўтра...
Тры краіны на свеце...

1965

* * *

Няхай табе даўно за сорок,
Ці ж варта аб гадах тужыць?
Адно: пад водбліск рэк і зорак
Цяпер паўней спяшаеш жыць.

Ды жураўлінай чарадою
Ляцяць пад воблакамі дні.
Схапі іх паспрабуй рукою,
Ты паспрабуй іх супыні.

Я час прыточваць не бяруся
І перад доляй не дрыжу,
Ды кожным днём, што зноў прагнуўся,
Як падарункам, даражу.

У звоне пчол, шматкаляровы,
Ідзе ён — далі расчыняць...
Баюся толькі: выпадкова
Падараваны дзень прастаць.

У кожным дні — свой бой, свой вечер,
Свае вясёлкі, горан свой...
грайце ж, дні мае, у свеце,
Раскручвайся, жыцця сувой!

1977

Я ПРЫЙШОЎ ДА ВАС

Я прыйшоў да вас, каб сказаць,
Што за горадам ноч, як дзень:
Каля рэчак вербы не спяць,
Ясны месяц стаіць у вадзе.

Там, пры сцежцы, ажыны цвітуць,
Май шугае праз берагі.
Там дзве пары слядоў вядуць
У някошанья мурагі.

Я прыйшоў да вас, каб сказаць,
Што не раз можна ў свеце кахаць:
Гэта ўсё хлусня, ўсё мана,
Што любоў на зямлі адна.

Хай замерла зямля, як струна,
Хай замоўкла ў палоне сноў,
Цёплым крыллем махне вясна —
Расцвітаюць яблыні зноў.

Я прыйшоў да вас, каб сказаць,
Што няма на зямлі небыцця:
Будзе вечна пад сонцам граць
Залатое кола жыцця.

Як заманліва ўсё наўкол!
Правады на слупах гудуць.

Недзе рэжа сіль лэдакол,
Электрычкі па свеце бягуць.

Я прыйшоў да вас, каб сказаць,
Што для нас гэта зоры гараць,
Што не згасне ў крыві маладосць
І што пчасце на свеце ёсць!

1971

* * *

Скрозь вуліц і двароў хітраспляценні
Давай збяжым з табою нацямку
Туды, дзе танканогія амені
Пужліва п'юць азёры ў лазняку,

Дзе вецер — за лістком лісток — гартае,
Як кнігу, крону белую вярбы
І голас свой прарэзлівы, гартанны
Бяруць у рыжым хмызе журавы...

З пастоў здымае раніца туманы
І сонцам адчыняе далячынь.
Хутчэй абмый расою твар заспаны,
Бяжым, бяжым — у дарагую сінь!

Хай голле лоз зялёных б'е па твары,
Дубцамі елак колкіх хвошча — што ж!
У дальняй далі, пад грамоў удары —
Не плач пра плашч — нас прапалошча
дождж.

О ясны май, зялёны і люстраны!
О сполахі высокія камет!
Ці ж рамкай вузенькай тэлеэкрана
Для нас сышоўся неабдымны свет?

Нам трэба спеў прастораў чуць заўсёды,

Пад вольным небам бачыць — не ў кіно —
Рачулак паясы і сонца ўсходы,
Маланак пугі і лугоў радно.

Карціны лепшай не знайсці за тую,
Што на самой зямлі вясна няўзнак
Вясёлкавымі фарбамі малюе.
Які зраўняцца можа з ёй мастак?

Туды, дзе ў дрэвах ходзяць светацені,
Дзе не змаўкае вечнае ку-ку,
Давай збяжым з табою нацямку
Скрозь вуліц і двароў хітраспляценні.

1968

* * *

І дабрата і прыгажосць —
Гляджу: такое спалучэнне!
А можа, гэта ўсё і ёсць
Душы высокае свячэнне?

Прамень твайго святла і я
Злавіў вачмі ў паглядзе шывкім,
І адгукнулася мая
Душа на промень той, як скрыпка.

Імчала электрычка нас,
За шклом мільгалі светафоры
І неба немае, дзе — час! —
Збіраўся зор высокі форум.

Дзесь ля Ушы, нібы рака,
Вагон запоўніла вяселе,
І ўжо віхуру гапака
Панеслі колы між аселіц.

Нас грэў вясёлы танец той,
І падпяваў паціху кожны:
Ты —
ява казкі залатой,
І я —
вандроўнік спадарожны.

На развітанне з цепльнёй
Ты пасміхнулася мне ветла,
І ў чорнай цемені начной
Мне раптам стала гэтак светла

Ішоў я, повен мараў-сноў,
Асенняй вуліцаю хліпкай,
І пела, пела, пела зноў
У сэрцы сонечная скрыпка.

1976

* * *

Зары запозненай каснік
Хто ў ціхі час згубіў за пожняй?
На момант выслізнаў і знік
За хмаркаю, як прывід, поўнік.

Ты не прыйшла... Клён пацямнеў.
Зямлі шматфарбнасць гасіць вечар.
І холад нізавы мяне
Патроху ўжо бярэ за плечы.

Ты не прыйшла... Мо твай цягнік
Сышоў на перагоне з рэек?
Ці недзе сон, як чараўнік,
Скаваў няўзнак праменні веек?

Ты не прыйшла... Што без цябе
Мне гэты свет — яго б не браў я!
Што мне на ўзгоркавым гарбе
Шалёны во дар разнатраўя!

1978

* * *

Згубіў цябе. Куды ж пайсці?
Ні адраса, ні тэлефона.
Як промень воч тваіх знайсці
У горадзе мільённым?

Я без цябе — аглухлы грот,
Пусты, без пчолаў, вулей.
Ізноў, ізноў — каторы год! —
Кірую ў джунглі вуліц.

Мо між людзей твая мільгне
Касынка выпадкова?
Мо дзе ўзяцяць насустрач мне
Дзве ластавачкі броваў?

А за вясной — кіпіць вясна,
Не згледзіш — час асенні.
Тапчу, тапчу асфальт звідна,
Шукаю голку ў сене.

1972

* * *

Былі тады — ноч,
ты ў слабенькім паркаліку,
арэшнік
Ды я, грэшнік.
А зоркі ўсе стаялі, як адна,
У возеры расчыненым, без дна.
А ў беразе праз сон (ці ад савіных лап?)
з адчаем
Крычала
чайка.
І вабна слалася нам да сцяжыны
Квяцістаю пярынай —
канюшына.
І ў шчасця свет вяла (так блізка блузка!)
Конікаў
язычаская музыка.

1970

ЦЕЦЕРУКОВА МОВА

Ці чулі вы, пра што каля ракі
Балбочуць нацямку цецерыкі?

Вясной, калі на ліпе, як кілішкі,
Зазвоняць хмелю поўныя пупышкі,
Калі старыя пні на расцяробах
Пад сонцам здзенуць ледзяныя робы,
А ў снезе запяюць на ўсе гаі,
Льючыся проста ў сэрца, ручаі,—
Цар-цецярук балбоча звонка:
«Прадам кажух — куплю жонку,
Прадам кажух — куплю жонку...»

Калі ж засвішча ў лесе сівер,
Мароз развесіць іней сівы,
Дарогу сцісне ў грудзі-храпу,
Балбатуну прыхваціць лапу,
Мяняе мову цецярук:
«Прадам жонку — куплю кажух,
Прадам жонку — куплю кажух...»

1966

ЛОДАЧКИ

Хоць было мне і шкада,
Ды абула лодачкі.
Выйшла з хаты — любата:
Аж рыпяць на сходачках.

Пэўна, гляне ўжо не так
На мяне Міхасік мой,
Калі ў клубе тупну ў такт
Тоненькім абцасікам.

А прыйшлося: і ў мой бок
Бе глядзіць нікоlechкі.
Бачу: выйшаў у садок
З старшынёвай Волечкай...

Дайце ж крут і размах
Мне, малодачкі:
Няхай б'юцца ў пух і ў прах
Мае лодачкі!

1958

* * *

Ты мне казала:
— Без цябе дайду дадому, адыдзі!
А вочы гаварылі:
— Правядзі...

Ты мне казала:
— Ну! Без рук! Пусці хутчэй!
А твае рукі:
— Прыгарні яшчэ!

Ты мне казала:
— Не цалуй мяне, благі!
А губы зноў шапталі:
— Дарагі...

Ты мне казала:
— Што ты! Нельга! Цвёрда кажу я!
А сэрца стукала:
— Твая, твая...

І добра ўсё ж, што ў часе залатым
Паверыў я зусім не словам тым,
А твайму сэрцу,
трапяткім губам,
Рукам гарачым,
маладым вачам!

1975

ДАРЬЦЕ ЁСМ ЕШКІ!

Дарыце ёсмешкі
людзям, як кветкі —
Найшчодрых сэрцаў
лепшыя сведкі.
Яшчэ на свеце
о як даволі
Нам часам ліха
ўдзяляе доля!

Дарыце ёсмешкі —
для чалавека.
Не трэба лепшых,
чым ласка, лекаў.
Нашто ж хаваць нам
у тлуме спешкі
Душы багацце —
дарыце ёсмешкі!
Дарыце ёсмешкі,
дарыце ёсмешкі —
Ад сэрца к сэрцу
прамыя сцежкі.
1977

© OCR: Камунікат.org, 2012

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2012

© PDF: Камунікат.org, 2012

БІАГРАФІЧНАЯ ДАВЕДКА

Кастусь Аляксеевіч Цвірка нарадзіўся 28 сакавіка 1934 года ў вёсцы Зялёная Дуброва Старадарожскага раёна Мінскай вобласці.

Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна. Працаваў выкладчыкам беларускай і рускай мовы і літаратуры Труханавіцкай сярэдняй школы Слуцкага (цяпер Капыльскага) раёна, загадчыкам аддзела былой Рудзенскай раённай газеты, рэдактарам на Беларускім радыё, літсупрацоўнікам газеты «Літаратура і мастацтва», старшым інструктарам Упраўлення па распаўсюджванню друку Міністэрства сувязі БССР, старшым метадыстам рэспубліканскага Дома народнай творчасці. З 1969 года — у Акадэміі навук БССР. Старшы навуковы супрацоўнік Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. Кандыдат гістарычных навук.

Першы зборнік вершаў «Такія сэрцы ў нас» выйшаў у 1959 годзе. Выдаў таксама паэтычныя кнігі «Бягуць раўчкі» (1962), «Чарназём» (1967), «Каласы» (1975), «Спежка дадому» (1980), кніжкі вершаў для дзяцей «Зайчыкаў хлеб» (1966), «Дарункі лесу» (1969). Акрамя таго, асобнымі выданнямі выйшлі манаграфія «Слова пра Сыракомлю» (1975) і нарыс «Дарога ў сто год» (1976).

К. Цвірка вывучаў беларускую вясельную абраднасць. Ён падрыхтаваў адзін з тамоў мнагатомнага выдання беларускага фальклору

— «Вяселле. Абрад» (Мн., «Навука і тэхніка», 1978), а таксама напісаў сцэнарый этнаграфічнага фільма «Гармонікі граюць вяселле», пастаўленага на «Тэлефільме».

Творы К. Цвірка перакладаліся на рускую, украінскую, малдаўскую і іншыя мовы народаў СССР, а таксама на англійскую і польскую. У 1978 годзе ў выдавецтве «Советский писатель» выйшаў яго зборнік вершаў у перакладзе на рускую мову Івана Бурсава «Закон воды».

Працуе Кастусь Цвірка і ў галіне мастацкага перакладу.

ЗМЕСТ

- * Як непазбежна льецца...
- Я з той краіны...
- Першы крык
- * А мы і не бачылі шчасця...
- * Не сцерці мне з памяці дзень той...
- Такія сэрцы ў нас
- Палатка
- Хлеб
- * На той зямлі, дзе ў зорны час...
- * Каалі над горадам усходжваецца непагода...
- Чатыры вятры
- Пра старую Адэлю
- Дзядзька Адам
- * Людзі — зоркі...
- * Такую падзею...
- Санцаход
- Чорная скіба
- Зямлі патрэбны паэты...
- * Вось ізноў — праз безліч гадоў!..
- Сцежкі маленства
- * Я праўду шукаў у кнігах...
- * У мяне ёсць мара глыбінная...
- * Можна, і ў мяне над галавой...
- * Як анямеўшы...
- Песня партызана
- * Ці ж ведаў хлапчук...
- Хадзька
- * Не, не кажыце мне — вайна...
- * Мы — людзі, зямляне...
- * Далёка ад азяродаў...
- * Жыць без трывог?..

* А ўсё-такі Розум...
* Ты пакрўвіў душой...
Ода одам
Качкі
* Мая хата з краю...
Саксаул
Зярынты
Лісце
Закон вады
* Усё мінаецца, мяняецца...
* А можа б, ён і жыві між нас...
Дзедаў наказ
* Чалавек — бог...
* О дай мне, доля...
* Бываем мы часам...
Памыякі
Ліпень
Лесавы хмель
* Палессе...
Перлы роднай зямлі
Старадарожскі раён
Каменныя бабы
Яцвягі
Францыск, Скарынін сын
«Гапон» В. Дуніна-Марцінкевіча ў мінскай
кнігарні, 1855 год
Каліноўскі — апошняе слова
Герцэн
Кветкі Чарнышэўскаму
* Есць на свеце краіна...
* Няхай табе даўно за сорака...
Я прыйшоў да вас

* Скрозь вуліц і двароў хітраспяцены...
* І дабрата, і прыгажосць...
* Зары запозненай каснік...
* Згубіў цябе. Куды ж пайсці?..
* Былі тады — ноч...
Цецерукова мова
Лодачкі
* Ты мне казала...
Дарыце ўсмешкі!

Цвірка К.

Рэха дарог: Вершы,— Мн.: Маст. літ., 1982.— 143 с., 1 л. партр,— (Б-ка беларус. паэзіі).

Кастусь Цвірка — паэт самабытны, са сваёй тэмай, манерай пісьма. Зборнік склалі лепшыя вершы з ранейшых кніг паэта.

Библиотека белорусской поэзии
Кастусь Алексеевич Цвирка. ЭХО ДОРОГ. Стихи.
Минск, издательство «Мастацкая літаратура». На
белорусском языке.

Рэдактар Р. І. Барадулін. Афармленне В. С. Юрчанкі, франтыспіс Л. В. Чурко. Мастацкі рэдактар Л. Я. Прагін. Тэхнічны рэдактар А. Б. Барадзіна. Карэктар Т. В. Трубач.

ІБ № 1533.

Здадзена ў набор 22.06.81. Падп. да друку 13.10.81. АТ07666.

Фармат 60X90 ^{1/32}. Папера друк. № 1. Гарнітура звычайная новая. Высокі друк. Ум. друк. арк. 4,5. Ум. фарб -адб. 5,6. Ул.-выд. арк. 4,01. Тыраж 6000 экз. Зак. 1714. Цана 60 к.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура»
Дзяржаўнага камітэта БССР па справах
выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю.
220600, Мінск, праспект Машэрава, 11,

Мінскае вытворчае паліграфічнае аб'яднанне
імя Я. Коласа. 220005. Мінск, Чырвоная, 23.